

Potrebno delo in presežno delo

(Nadaljevanje)

— znesek presežne vrednosti — prirastek vrednosti (denimo 10 tisoč dolarjev). To se pravi, da je bila uspešno realizirana sprememba denarnega zneska 100 tisoč v 110 tisoč dolarjev. Njegov denar je deloval kot kapital. Bil je tvorna vrednost, ki je prinesla... zlata jajca... presežno vrednost.

Smoter — presežna vrednost — kakor vidimo, vodi našega kapitalista na tržišče in nazaj... v proizvodnjo... pa znova na tržišče. In tako znova.

Presežna vrednost je prebitek vrednosti proizvoda nad vrednostjo prvin, ki so bile potrošene za njegovo ustvaritev, to je proizvodnih sredstev in delovne sile... je prebitek oplojenega kapitala nad prvotno vrednostjo kot predjem danega kapitala... tistemu delu kapitala, ki se spreminja v delovno silo se v procesu proizvodnje spremeni vrednost. Reproducira svoj lastni ekvivalent, vrh njega pa še določen prebitek, presežno vrednost... (Marx, Kapital I, str. 154).

Kakor vidimo, se poraja presežna vrednost neposredno v sami proizvodnji. Nastaja na osnovi meznega dela delavca, ki je ekonomsko prisiljen prodajati svojo delovno silo in proizvajati presežno vrednost v korist kapitalista. V to ga tira prisiljenost zaradi obstoja kot osebnosti, ob vsej svobodi, ki jo suživač. Analiza vrednosti presežnega dela razen tega kaže, da nastaja brez kršenja zakona vrednosti, pač pa na njegovi osnovi. Izhajali smo iz postavke, da kapitalist vse kupuje in plača po vrednosti. Tudi delovno silo. Da na drugi strani prodaja blago (Bi) točno po vrednosti. In ob tem idealnem pogoju dobi presežno vrednost. Presežne vrednosti ne pojasnjujemo s prevarami in sleparijami, čeprav imajo te v praksi zelo veliko vlogo. Nastaja na osnovi vrednosti — blagovnih odnosov med kapitalistom in delavci, med nakupom in prodajo blaga delovne sile.

Zato je bistvo presežne vrednosti razmerje med množino presežne vrednosti in vrednostjo delovne sile. Če velja 1 ura družbenega dela toliko kot 2 dolarja, tedaj znaša v našem primeru presežna vrednost 8 dolarjev; vrednost delovne sile je 8 dolarjev. Stopnja presežne vrednosti znaša:

8 dolarjev (presežna vrednost) : 8 dolarjev (vrednost delovne sile) x 100... 100%.

Stopnja presežne vrednosti izraža razmerje med presežnim delom in potrebnim delom. Izraža stopnjo eksploatacije delovne sile. Ne pokaže pa še, kolikšna je tudi dejanska eksploatacija. Na primer: presežno delo lahko znaša 6 ur, potrebno delo pa prav tako 6 ur.

Stopnja presežnega dela znaša... 6 ur presežnega dela : 6 ur potrebnega dela, x 100... 100%.

Stopnja presežnega dela znaša 100% kakor v primeru, ko je znašalo presežno delo 4 ure, kolikor tudi potrebno delo. Stopnja presežne vrednosti kaže, v kakšnem razmerju se oplaja kapital, ki je bil potrošen za nakup delovne sile — ali spremljivi kapital, ker se tu dogaja dejanska sprememba vrednosti kapitala. Kaže, koliko vsak dolar, ki je bil potrošen za mezo, donaja presežne vrednosti.

Na površini gibanja plača kapitalist vrednost delovne sile v obrnjeni obliki.

Ne kot vrednost delovne sile, temveč kot ceno dela. Plača jo v obliki mezde. Ker pa se meza pojavlja kot cena dela, se kaže tako, kakor da bi bilo z njo plačano vse delo. S svojo obliko skriva sled o izkoriščanju, skriva izvor presežne vrednosti. Ne samo kapitalistu, ki je na tem zainteresiran, temveč tudi delavcu. Sele z znanostjo se da odkriti izvor presežne vrednosti. To je napravil Marx.

Zato, ker pride prek mezde vrednost delovne sile do izraza kot cena za delo, pride tudi presežna vrednost do izraza kot plod vsega kapitala, ne pa tistega dela, ki se plača za delovno silo. Presežna vrednost se pojavlja kot profit. Profit je zato

Potrebno delo in presežno delo v prehodnem razdobju

1. Delo za potrebe družbe

Kakor smo že poudarili, je ekonomska vsebina presežnega dela, da služi povečevanju proizvodnje in zagotovitvi družbenih rezerv. Je temelj vsega ekonomskega in duševnega razvoja družbe. V tem pomeni in s te strani bo presežno delo ostalo tudi v komunistični družbi. To presežno delo pa se ne bo pojavljalo kot rezultat družbenih odnosov v komunizmu. V komunizmu določa družbene odnose osnovno dejstvo, da so vsa proizvodna sredstva družbena dobrina, da pripada vsej družbi tudi njen proizvod. Vsi sposobni ljudje sodelujejo v materialni proizvodnji, ukvarjajo se torej s proizvodnim delom — ob kratkem delovnem dnevu.

»Zato naj bi bila komuna (Pariška komuna — Lj. M.) služila kot vzvod za rušitev ekonomskih temeljev, na katerih temelji obstoj razredov, s tem pa tudi obstoj razredne vladavine. Ko bo delo nekoliko osvobodeno, bo vsak človek postal delavec in bo proizvodno delo prenehalo biti razredna lastnost. (Marx, Državljanska vojna v Franciji.) »Ko sta intenzivnost in proizvodna sila dela dani, tedaj je del družbenega delovnega dne, ki je potreben za materialno proizvodnjo, toliko krajši, zato pa je tisti del časa, ki je pridobljen za svobodno duševno in družbeno dejavnost individua toliko daljši, kolikor je delo enakomerneje razdeljeno na vse člane družbe, ki so za delo sposobni, kolikor manj ima neki družbeni sloj možnost, da naravno potrebo po delu prevaži s sebo na drugi sloj. V tem primeru je absolutna meja za skrajšanje delovnega dneva splošna delovna obveznost. (Marx, Kapital I, str. 434).

Delo sedaj torej ni proizvajanje bogastva za drugega, temveč proizvajanje raznih dobrin za zadovoljitev rastočih potreb družbe, teh svobodnih združenih proizvajalcev. To pomeni, da se sedaj ne izloča več del njihovega dela kot tuja imovina, kot presežek v razmerju do njih, temveč je vse to preprosto delo, ki ga zavestno in svobodno opravljajo spet za sebe.

Proizvodnja teh svobodnih združenih proizvajalcev mora zadovoljiti njihove tekoče potrebe prave potrošnje, prav tako pa mora zagotoviti tudi sredstva za povečanje proizvodnje, nadalje pa tudi sredstva za rezervni sklad družbe. To je preprosto in kratkoma vse za njihovo potrebno delo, potrebno delo komunistične

prav isto, kar tudi presežna vrednost, toda v tej preobraženi, obrnjeni obliki kot proizvod kapitala, kot takega, kapitala samega po sebi.

Zato se kaže tudi smoter kapitalista — čim večje kopičenje presežne vrednosti — kot boj za večji profit. Zato kapitalist razvija družbene proizvodne sile. To njegovo težnjo, ki izvira iz notranje vsebine kapitala — da se čim bolj oplaja — pa mu vsiljujejo zakoni konkurence kot zunanja prisilitev.

Presežna vrednost — ali mistificirano kot profit — pa je zadnja zgodovinska oblika odtujevanja presežnega dela od nesporodnega proizvajalca. Zadnja oblika hlapčevanja človeka človeku, samoodtujevanja človeka, delavca v korist drugega.

družbe, potrebno delo za obstoj in nadaljnji razvoj komunistične družbe.

»Odprava kapitalistične oblike proizvodnje dopušča, da se delovni dan omeji na potrebno delo. Tedaj pa bi se, v sicer enakih okoliščinah, razširil obseg potrebnega dela. Po eni strani zato, ker bi imel delavec več pogojev za življenje in ker bi več terjal od življenja. Po drugi strani pa bi se del današnjega presežnega dela vračunal v potrebno delo, namreč v delo, ki je potrebno, da se formira rezervni in akumulacijski sklad. (Marx, Kapital I, str. 433.)

To pomeni, da družba teh ljudi svobodno proizvaja, gospodari s proizvodnjo, upravlja proizvodnjo, upravlja svoje ekonomsko in družbeno življenje sploh, svobodno v skladu z objektivnimi zakoni, ki so jih na tej stopnji spoznali in ki jih razumevajo kot nekaj naravnega in normalnega.

Tak družbeni odnos pa ne nastane takoj po politični zmagi socialistične revolucije. Razvija se postopno v dolgem prehodnem razdobju, v toku dolge ekonomske in kulturne socialistične revolucije.

Temeljno stran tega procesa »porajanja« nove družbe tvori združevanje proizvajalcev s proizvodnimi sredstvi... in njihovim proizvodom. Ne združujejo pa se na temelju zasebne, individualne lastnine, temveč se združujejo na temelju družbenega imetja. »Bližnji socialni prevrat (socialistična revolucija — Lj. M.) bo družbeni proizvodni in rezervni sklad, to je vso maso surovin, proizvodnih orodij in življenjskih potrebščin, dejansko podružbil, preprečil bo privilegiranemu razredu, da bi z njimi razpolagal, in jih izročil kot skupno dobro vseh družbic. (Engels, Anti-Dühring, str. 202.)

Proizvajalna sredstva niso družbena samo zato, ker so proizvod družbenega dela, ker neke tovarne ne izdelajo samo en delavec, temveč je tudi njena proizvodnja neposredno ali posredno povezala vse delavce neke države in celo več držav. Po drugi strani služi ekonomsko upravljanje teh proizvodnih sredstev potrebam družbe. Brez pomena bi bilo, če bi z modernimi strojnimi sistemi proizvajali za posameznike. Združujejo se torej na temelju družbenih, a ne na temelju individualnih proizvodnih sredstev.

(Nadaljevanje na 20. strani)

(Nadaljevanje z 19. strani)

Prav tako se združujejo proizvajalci z vso proizvodnjo kot svojo, to pa pomeni, da je njihovo ne samo potrebno, temveč tudi presežno delo. Presežno delo se ne odtu-juje več od njih, temveč se proizvajalci združijo s tem svojim presežnim delom... kot z družbenim presežnim delom.

Bistvo združevanja proizvajalcev s proizvajalnimi sredstvi in s »presežnim delom« ni samo preprosto združevanje delavskega razreda s predmetnimi pogoji njegovega dela, še manj v mejah podjetja, čeprav se odtod začneja. Socialistično združevanje je združevanje vse družbe, a ne samo njenega dela. Njen namen ni, da ustvari nov monopol v prisvajanju presežnega dela, novo lastnino... temveč da odpravi vsak monopol te vrste v družbi, vsako lastnino. Poraja družbeno posest nad proizvodnimi sredstvi in »presežnim delom«. To izvira iz dveh okoliščin.

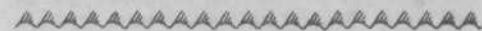
a) Moderne materialne proizvodne sile so tehnično nesporedno in z delitvijo dela podružbljene v družbenem, danes svetovnem obsegu. V tej delitvi dela lahko funkcionirajo kot celota. Po svoji naravi se lahko družbeno organizirajo — so same družbene.

b) Moderne materialne proizvodne sile silijo k neposrednemu družbenemu prisvajanju, ne več k prisvajanju notraj družbe, temveč k prisvajanju po vsej družbi. To postane pogoj njihovega racionalnega uporabljanja in skokovitega povečevanja. Na primer atomska energija.

Iz narave delovnih orodij izvira sodobna težnja po njihovem združevanju z družbo na absolutni potenci, to pa tudi napravlja delavski razred za zgodovinskega izvrševalca te naloge. Oropan prisvajanja in sam v okovih prisvajanja jih lahko zlomi, če zruši vsak monopol prisvajanja v družbi sploh. Delavski razred nima prisvajalnih predsodkov in mora biti ves proti monopolu v prisvajanju. Ne uresničuje torej združevanja s proizvodnimi sredstvi in proizvodom kot svoje združevanje, temveč prav svoje združevanje kot združevanje vse družbe. S tem pa se spreminja tudi sama ta družba. Združevanje na družbeni osnovi je istovetno z izgrajevanjem družbe »svobodnih združenih proizvajalcev«.

2. Družbeno združevanje s »presežnim delom« v FLRJ

Nasprotno od vse dosedanje zgodovine (po prvotni skupnosti) se je začelo v FLRJ od l. 1950 neposredno združevanje živega dela s proizvodnimi sredstvi kot z njegovimi naravnimi organi. Zivo delo dobiva v zgodovini izgubljen oblast nad njimi. Nastopa faza samoupravljanja proizvajalcev (družbe). Razen ekonomike pa zajema

Na vprašanja naših bralcev objavljamo naslednje

OBVESTILO

Prvi del tečaja politične ekonomije je izšel kot posebna knjiga pod naslovom: Osnovi politične ekonomije. Založila jo je »Narodna prosvjeta« — Sarajevo.

in se plazi v vsa področja življenja družbe. S tem je pri koreninah presekan birokratski monopol v upravljanju proizvodnje in razdelitve. Notranji družbeni odnosi postajajo neposredno družbeni. Tok tega združevanja v naši državi odreja več činiteljev.¹

a) Tovarna je še vedno osnovna proizvodna celica družbe.

b) Nujnost blagovne proizvodnje kot metode funkcioniranja in razvijanja socialističnih proizvodnih sil.

c) Osnovna družbena struktura temelji na razdvojenosti proizvodnega in proizvodljivega dela in progresivnosti te delitve za daljšo dobo.

č) Država je zato še vedno progresivna, nujna nadstavba nad temi odnosi ne samo kot njihov politični, temveč tudi družbeni izraz sploh. Čeprav izumira, je tudi naprej reprezentant družbe ne samo v mednarodnih odnosih, temveč tudi v notranjih odnosih.

• Vse to povzroča, da je razvijanje raznih vezi družbenega prisvajanja in delitve funkcij notraj skupnega procesa reprodukcije nujno.

V prvi zvezi se pojavlja združevanje na temelju tovarne. Delovni kolektiv velja tu kot stopnja »zdrženega proizvajalca«. Ta proizvajalec pa se lahko združi s proizvodnimi sredstvi samo kot nosilec smotrnega družbenega izkoriščanja teh sredstev. Družbeno funkcijo opravlja s tem, da ureja in nadzira proizvodni proces. Na tej stopnji opravlja to kot blagovni proizvajalec. S tem se družbena funkcija urejanja proizvodnje predstavlja kot samostojna funkcija proizvajalca. Navadno se ta funkcija izraža kot »pravica do upravljanja«. Zdi se nam, da je ta izraz vsaj nepopoln. Ta osnovni »zdrženi proizvajalec«, kolikor koli je samostojen, »nima pravice do upravljanja« na sploh, temveč ekonomsko funkcijo, da v imenu družbe uporablja proizvodna sredstva. Predvsem je treba tu poudariti družbeni moment. S tem se prav pove, da je že povezani del združevanja oziroma smotrnega uporabljanja proizvodnih sredstev po vsej družbi. Nadalje pa ima delovni kolektiv tudi pravico družbenega uporabljanja, pravico kot lastninski moment, kot pravni odnos do blagovnega socialističnega značaja proizvodnje.

Kaj pa je s presežnim delom tega »zdrženega proizvajalca«?

Prebitek presežnega dela — akumulacijski rezervni sklad družbe — ostane tudi po odpravi lastnine, čeprav ne ostane kot oblika. To zastavlja takoj dve vprašanji. Prvič, kako določiti sestavine dela — potrebno delo in presežno delo? Drugič, kako združiti proizvajalce, družbo, s presežnim delom, kako ga podružbiti?

Osnovno razmerje med potrebnim delom in presežnim delom lahko določa samo reprezentant družbe, v katerega okviru se proizvodnja univerzalno podružblja. Tak najvišji organ »države« je — ljudska skupščina. V tem svojstvu pa opravlja nedržavno funkcijo.

Drugo vprašanje je bolj zapleteno. Gre za združevanje družbe z bistvenim mo-

¹ Pri tem splošnem razpravljanju abstrahiramo drobno proizvodnjo.

mentom ekonomske funkcije — akumulacije. Prav tako gre tudi za sodelovanje raznih družbenih organov pri trošenju dela presežnega dela, ki ne služi akumulaciji. Prvič, ogledimo si vprašanje združevanja družbe z akumulacijo. Odgovor moramo iskati v sami naravi sodobne akumulacije.

Tehnični razvoj je že v kapitalizmu povzročil, da je postala akumulacija odvisna ne od posameznega, temveč od družbenega kapitala. Nadaljnji razvoj še bolj. Velik obseg akumulacije je nujen posebno na sektorju proizvodnje proizvodnih sredstev, s katerimi izdelujemo proizvodna sredstva. Hkrati je to tudi odločilni sektor akumulacije, ki je bistven za razvoj vsega gospodarstva. Očitno je, da po obsegu in pomenu prehaja neje in možnosti začetnega »zdrženega proizvajalca«. To ne more biti funkcija sedanjih delovnih kolektivov. Ta splošna akumulacija pa ima družbeni značaj za vso skupnost, in to neposredno. Razen tega je rok za zgraditev takih objektov navadno daljši. Na primer za veliko hidrocentralo in uranske peči oziroma za naprave za proizvodnjo atomske energije in njeno transformacijo. Zato postaja ta akumulacija normalna funkcija najvišje oblike jugoslovanskega »zdrženega proizvajalca«. Drugo pa je vprašanje načina, kako bo ta jugoslovanski »zdrženi proizvajalec« — zveza ustvarila to akumulacijo.

Del akumulacije pa ne more biti niti funkcija delovnega kolektiva niti zveze. Nujna je neka oblika »zdrženega proizvajalca«, ki je višja od podjetja, vendar pa taka, da je prav tako oblika neposrednega povezovanja proizvajalca s tem delom presežnega dela. Komuna je izgrajevanje takega »zdrženega proizvajalca«. Po materialnih pogojih, po centralizaciji zadostne količine presežnega dela, po raznih tako ekonomskih kakor kulturnih družbenih potrebah je tak »družbeni proizvajalec«, ki lahko upravlja akumulacijo in vsestransko razvija proizvodnjo in kulturno življenje sploh. Prek nje lahko »zdrženi proizvajalec« najbolj neposredno uresniči smotrnost proizvodnje in akumulacije. Tako se komuna pojavlja kot oblika združevanja proizvajalcev, kot oblika združevanja družbe neposredno z vsemi funkcijami razširjene reprodukcije.

Tretji del akumulacije mora ostati v podjetju, toda kot družbeni del, ker je to tudi podjetje samo, za njegovo razširitev, in rekonstrukcijo. Ta funkcija se normalno združuje s funkcijo delovnih kolektivov pri družbenem uporabljanju proizvodnih sredstev.

Na tej stopnji razvoja družbenega prisvajanja ugotavljamo v FLRJ porajanje več oblik »zdrženih proizvajalcev«, to je treh, med katere se delijo ekonomske funkcije preproste in razširjene reprodukcije: a) delovni kolektivi podjetja, b) komuna, c) splošni družbeni predstavnik (zveza in republika).

Poudarili smo posebno mesto komune v teh oblikah. Prav njen razvoj pa je tudi razvoj »zdrženega proizvajalca«, ki ustreza komunistični družbi. Komuna je njegova osnovna ekonomska družbena celica. Ta postaja neposredno vsa »zdržena družba«, čeprav ostaja tudi del družbe.

(Nadaljevanje sledi)